

O PREDROMANIČKOJ SKULPTURI S OTOKA PAGA S OSVRTOM NA SPOMENIKE RUSTIČNIH OBILJEŽJA

ON PRE-ROMANESQUE SCULPTURE ON THE ISLAND OF PAG, WITH SPECIAL REFERENCE TO THE MONUMENTS WITH RUSTIC FEATURES

MIRJA JARAK

Sveučilište u Zagrebu
Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta
University of Zagreb
Faculty of Philosophy, Department of Archaeology
Ivana Lučića 3
HR-10000 Zagreb
mjarak@ffzg.hr

UDK: 73.033(497.581Pag)

DOI: 10.15291/archo.3031

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK / ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Primljeno / Received: 2018-03-07

KLJUČNE RIJEČI:

*Pag, predromanička
skulptura, luk oltarne
pregrade, ciborij, pluteji,
rustična obilježja*

U radu se izlaže problematika predromaničkih kamenih spomenika s otoka Paga. Iako je u literaturi o nekim skupinama spomenika opširnije pisano, nekoliko zanimljivih nalaza nije obrađeno i nedovoljno su poznati. U radu se, stoga, nakon razmatranja pojedinih skupina predromaničkih nalaza, analiziraju izdvojeni, manje poznati spomenici, osobito djela rustičnih obilježja iz kraja 8. ili početka 9. stoljeća.

KEY WORDS:

*Pag, pre-Romanesque
sculpture, altar-screen
arch, ciborium, plutei,
rustic features*

The paper tackles the issue of the pre-Romanesque monuments on the island of Pag. Although literature has paid substantial attention to certain groups of the monuments, several interesting finds have not been published and they are not well-known. This is why the paper, after considering some groups of pre-Romanesque finds, analyzes the separate, less known monuments, particularly the works with rustic features from the late 8th or early 9th centuries.

Predromanička skulptura s otoka Paga, poput skulpture sa susjednih sjevernijih otoka (Rab, Krk, Cres), predstavlja brojnu i zanimljivu grupu, koja u cijelosti nije objavljena, iako je o većem broju spomenika opširnije pisano. Cjelovit osvrt postoji o epigrafičkim predromaničkim spomenicima, koji, zahvaljujući svojim ornamentalnim ukrasima, predstavljaju nalaze predromaničke skulpture.¹ Treba istaknuti da je broj epigrafičkih ranosrednjovjekovnih spomenika prilično velik te da je otok Pag jedini naš otok čija je epigrafička građa prikazana u sintezi Vedrane Delonge. Neki kameni spomenici s ostacima natpisa vrlo su zanimljivi i s obzirom na likovna rješenja odnosno predromaničku dekoraciju, poput primjerice ulomka ciborija sa sačuvanim motivom križa i vegetabilnim viticama (Sl. 1). Još nekoliko ulomaka ciborija s istim stilskim i radioničkim obilježjima posebno je zapaženo u literaturi, tako da su ulomci ciborija iz Novalje u potpunosti objavljeni i interpretirani.²

Od drugih predromaničkih spomenika s otoka Paga, dosta pažnje poklonjeno je ranim predromaničkim zabatima što se čuvaju u zbirci Stomorica.³ Datirani su u rano predromaničko razdoblje, u kraj 8. ili prva desetljeća 9. stoljeća. Od drugih novijih obrada u literaturi, treba spomenuti uključivanje većeg broja paških spomenika u krug djela rane zadarske klesarske radionice, poznate po izradi ranih predromaničkih pluteja u zadarskoj katedrali.⁴ Povezivanje određenih

Like the sculptures on the islands bit further to the north – Rab, Krk, Cres – the pre-Romanesque sculpture on Pag includes an interesting group of monuments that, while most of them have received substantial attention in literature, some of them have not been published yet. A coherent overview on epigraphic pre-Romanesque monuments is available. It is their ornaments that makes these finds part of the pre-Romanesque sculpture.¹ It should be pointed out that the number of epigraphic early medieval monuments is rather large and that the island of Pag is the only Croatia island where such finds are represented in the synthesis by Vedrana Delonga. Some stone monuments with remains of inscriptions also contain very interesting artistic elements – pre-Romanesque decorations such as the ones on the fragment of a ciborium with the motifs of cross and plants (tendrils) (Fig. 1). A few other ciborium fragments with identical style and workshop features were covered in literature, so the fragments of the Novalja ciborium have been fully published and interpreted.²

Of other pre-Romanesque monuments from the island of Pag, much attention has been paid to the early pre-Romanesque gables kept in the Stomorica collection.³ They are dated to the early pre-Romanesque period – late 8th century or the early decades of the 9th century.

Of other recent coverages in literature, we should mention here attributing a number of Pag monuments to the early stonemason's workshop in Zadar, known by the early pre-Ro-

¹ O ranosrednjovjekovnim epigrafičkim spomenicima s otoka Paga opsežnije su pisale Anamarija Kurilić i Vedrana Delonga. Usp. A. KURILIĆ, 1994, 191-246; V. DELONGA, 1996, 223-232. Epigrafički spomenici obrađeni su i u neobjavljenom magistarskom radu Magdalene Skoblar posvećenom kasnoantičkoj i ranosrednjovjekovnoj umjetnosti na otoku Pagu. U tom radu je obrađen i veći broj drugih spomenika ranosrednjovjekovne skulpture, ali neki spomenici nisu uvršteni, vjerojatno zbog šire koncepcije rada. Usp. M. SKOBLAR, 2006, *passim*.

² Cjelovitu analizu ciborija dali su u novije vrijeme M. Skoblar i Pavaša Vežić. Usp. M. SKOBLAR, 2005, 7-16; P. VEŽIĆ, M. LONČAR, 2009, 75-78.

³ Usp. M. JARAK, 2008, 379-391.

⁴ I. JOSIPOVIĆ, 2014, 43-62.

¹ The early medieval epigraphic monuments from the island of Pag were extensively covered by Anamarija Kurilić and Vedrana Delonga. Cf. A. KURILIĆ, 1994, 191-246; V. DELONGA, 1996, 223-232. The epigraphic monuments were also analyzed in the unpublished master's thesis by M. Skoblar, dedicated to the Late Antiquity and early medieval art on the island of Pag. The thesis also analyzes a number of other monuments of the early pre-Romanesque sculpture. However, some of the monuments have not been included, probably due to the wider concept of the thesis. Cf. M. SKOBLAR, 2006, *passim*.

² A coherent analysis of the ciborium was recently carried out by M. Skoblar and P. Vežić. Cf. M. SKOBLAR, 2005, 7-16; P. VEŽIĆ, M. LONČAR, 2009, 75-78.

³ Cf. M. JARAK, 2008, 379-391.

SLIKA 1. Ulomak ciborija s križem i ostacima natpisa (preuzeto iz V. DELONGA, 1996, T. LXXIV, 192).

FIGURE 1 Fragment of ciborium with cross and remains of inscription (from V. DELONGA, 1996, T. LXXIV, 192).

djela sa zadarskim klesarskim radionicama u literaturi je bilo prisutno i ranije, a ista povezanost vidljiva je i kod starokršćanske skulpture, zbog značenja i širokog opsega rada zadarskih klesarskih radionica i neposredne blizine otoka Paga.⁵

Osvrćući se na izvorni smještaj predromaničkih nalaza u otočkim crkvama, treba ukazati na nedostatak preciznijih podataka o pojedinim nalazima.⁶ U cjelini gledano, gotovo svi nalazi predromaničke plastike potječu sa sjevernoga dijela otoka, s područja grada Novalje i okolice. S južnog područja potječu nalazi ranosrednjovjekovne plastike s rano-romaničkim obilježjima iz crkve sv. Nikole

manesque plutei in the Zadar Cathedral.⁴ Certain works were attributed to the stonemason's workshops of Zadar even before, and so were the early Christian sculptures, due to the importance and large scope of work of the Zadar workshops and the vicinity of the island of Pag.⁵

In reference to the pre-Romanesque finds' original locations in the island churches, it should be mentioned there is a lack of accurate information about some of the finds.⁶ Looking at the big picture, almost all of the pre-Romanesque sculptures come from the northern part of the island – specifically, from the town of Novalja and its surroundings. The finds of the early medieval sculpture with early Ro-

⁵ O zadarskom radioničkom porijeklu nekih starokršćanskih spomenika s otoka Paga usp. M. JARAK, 2013, 1556-1557.

⁶ Neke podatke o provenijenciji pojedinih spomenika koji se čuvaju u zbirci Stomorica ljubazno mi je saopćio Aleksij Škunca još davne 2004. g., kada sam pripremala izlaganje za znanstveni skup Hrvatskog arheološkog društva o ranosrednjovjekovnoj skulpturi s otoka Paga. Aleksij Škunca, iako izvrstan poznavatelj lokaliteta i lokalnih prilika, potvrdio mi je nedostatak potpunijih podataka za određeni broj spomenika. O tome svjedoče i nalazi predromaničkih ulomaka u Kolanu, južno od Novalje, koji su ili pripadali nekoj nepoznatoj crkvi na tom području ili su naknadno doneseni. Usp. I. OŠTARIĆ, A. KURILIĆ, 2013, 288.

⁴ I. JOSIPOVIĆ, 2014, 43-62.

⁵ For attribution of some early Christian monuments from Pag to Zadar workshops, cf. M. JARAK, 2013, 1556-1557.

⁶ Some information about the provenance of some monuments kept in the Stomorica collection were shared with me courtesy of Aleksij Škunca back in 2004, when I was preparing my paper for Croatian Archaeological Association's conference on the early medieval sculpture of the island of Pag. A. Škunca, himself an expert for local sites and conditions, confirmed to me there had been a lack of information about a number of monuments. One such example are the finds of pre-Romanesque fragments in Kolan, south of Novalja, which either belonged to an unknown local church or were brought there subsequently. Cf. I. OŠTARIĆ, A. KURILIĆ, 2013, 288.

u Povljani.⁷ Kako su ti nalazi, osim što imaju ranoromanička obilježja, dostatno interpretirani u objavama Radomira Jurića, u ovome članku neće biti posebno tematizirani.

Dok su nalazi iz Povljane vezani uz jednu određenu crkvu, kod predromaničkih ulomaka s otoka susrećemo se s teškoćama koje proizlaze iz nedostatka podataka o porijeklu nalaza. Ni danas o porijeklu predromaničkih ulomaka ne možemo reći puno više od onoga što je nakon obilaska otoka 1949. g., zabilježio Cvito Fisković.⁸ On je posebno naglasio dva mjesta: srednjovjekovnu crkvu sv. Jurja na brežuljku iznad Caske i područje gradske starokršćanske bazilike (*basilica urbana*) u samome središtu današnje Novalje.⁹ S tih položaja potječe veći broj ulomaka predromaničke plastike.¹⁰ Gotovo je sigurno da ulomci pronađeni u blizini nekadašnje starokršćanske bazilike pripadaju ranosrednjovjekovnom uređenju te crkve. Ulomci s položaja Sv. Jurja iznad Caske, koji su dijelom bili ugrađeni u zidove crkve sv. Jurja, a dijelom pronalazeni oko crkve i utvrde, mogli bi potjecati i iz same Novalje i iz neke crkve na području današnje Caske. U tom kontekstu zanimljivi su crteži Mijata Sabljara dva cjelovita pluteja, za koje je zabilježio da se nalaze u zapuštenoj crkvi sv. Jurja u Caski, pred oltarom na desnoj i lijevoj strani.¹¹ Iz toga bi proizlazilo da su činili svojevrsnu oltarnu pregradu, što je neobično za kasnije srednjovjekovno vrijeme u koje se datira crkva sv. Jurja. Crkva se datira u 14. st., prema mišljenju C. Fiskovića koje je prihvatio i Emil Hilje i drugi autori.¹² Dok je C. Fisković pretpostavljao da je na mjestu današnje

manesque features from St. Nicholas' Church in Povljana come from the southern part.⁷ As these finds are early Romanesque and are sufficiently interpreted and published in Radomir Jurić's papers, they will not be particularly discussed in this paper.

While the Povljana finds are associated with one specific church, the pre-Romanesque fragments from the island are connected with the difficulties arising from insufficient information about their origin. Not much more can be said on the origin of the pre-Romanesque fragments today than was said by Cvito Fisković after his 1949 visit to the island.⁸ C. Fisković paid particular attention to two locations: the medieval St. George's Church atop a hill above Caska and the area around the early Christian basilica (*basilica urbana*) in the very center of present-day Novalja.⁹ A number of pieces of pre-Romanesque sculpture come from these locations.¹⁰ The fragments found in the vicinity of the former early Christian basilica can almost certainly be associated with the church's early medieval reconstruction. The fragments from Sv. Juraj location above Caska, that were found partly in the walls of the St. George's Church and partly around the church and fortification, could also originate from Novalja or from a church in the area of the present-day Caska. Interesting in this context are M. Sabljara's drawings of two complete plutei. He wrote they were in the dilapidated St. George's Church in Caska, in front of the altar, to the left and right.¹¹ This suggests that they formed an altar screen of a sort – which is rather unusual for Late Middle Ages to which St. George's Church is dated. In the opinion of C. Fisković, the church can be

⁷ R. JURIĆ, 1992, 357-374; R. JURIĆ, 1996, 245-252.

⁸ C. FISKOVIĆ, 1953, 51-66.

⁹ C. FISKOVIĆ, 1953, 51-53.

¹⁰ Ista mjesta nalaza predromaničkih spomenika ističu se i u M. SUIĆ, 1953, 33-34. U kasnijoj literaturi vrijedni su podaci iz A. ŠONJE, 1981, 5-26.

¹¹ M. SABLJAR, 1852, 8-9. Pluteji su vrlo živopisno dekorirani, između ostalog troprutim kapljičastim motivima. Koliko mi je poznato, sačuvan je samo ulomak jednog pluteja koji se nalazi u zbirci „Stomorica“.

¹² C. FISKOVIĆ, 1953, 51-53; E. HILJE, 1999, 42-46.

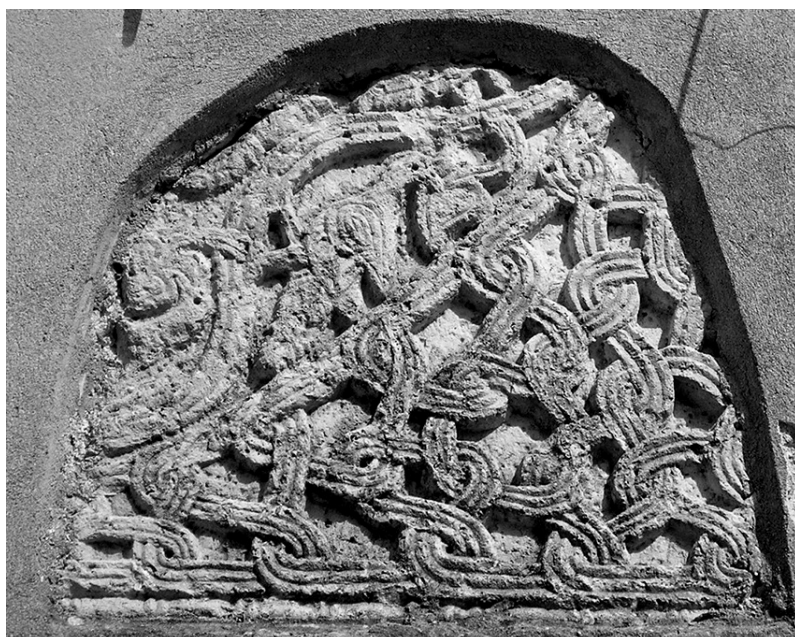
⁷ R. JURIĆ, 1992, 357-374; R. JURIĆ, 1996, 245-252.

⁸ C. FISKOVIĆ, 1953, 51-66.

⁹ C. FISKOVIĆ, 1953, 51-53.

¹⁰ M. Suić also mentions the same locations as the places where pre-Romanesque monuments were found (M. SUIĆ, 1953, 33-34. In subsequent literature, A. Šonje also offers valuable information (A. ŠONJE, 1981, 5-26).

¹¹ M. SABLJAR, 1852, 8-9. The plutei boast very colorful decorations, including triple-braided drop-shaped motifs. To my knowledge, a fragment of only one pluteus remains; it is kept in the Stomorica collection.

SLIKA 2. *Ulomak ciborija uzidan u kuću Vidas (foto: M. Jarak).*

FIGURE 2 *Fragment of ciborium built into Vidas residence (photo by M. Jarak).*

crkve sv. Jurja mogla postojati neka starija građevina kojoj bi se mogli pripisati ulomci predromaničkoga crkvenog namještaja, E. Hilje u svom osvrtu zaključuje da je eventualna starija crkva, o čijem postojanju se može samo pretpostavljati, mogla imati, uslijed skučenosti prostora, samo male dimenzije, pa se fragmenti predromaničkoga namještaja koji su po svojim dimenzijama morali pripadati velikoj građevini, nikako ne mogu pripisati eventualnoj starijoj crkvi na mjestu Sv. Jurja. Hilje smatra da su predromanički ulomci pripadali građevini monumentalnih razmjera i ukazuje na veliku gradsku baziliku u središtu Novalje kao na crkvu kojoj su mogli pripadati ulomci s položaja Sv. Jurja. U prilog tome govori činjenica da se među ulomcima s položaja Sv. Jurja nalaze i ulomci koji su pripadali ciboriju koji potječe iz Novalje. Među fragmentima iz Caske koje je objavio C. Fisković nalaze se i ulomci spomenutog ciborija. Jedan veći ulomak ciborija bio je davno uzidan u kuću u blizini položaja nekadašnje novaljske gradske bazilike (Sl. 2). Jasno je da je dio crkvenoga namještaja s položaja Sv. Jurja donešen iz središta Novalje, a o toj problematici pisali su i drugi autori.¹³

dated to the 14th century. This dating was accepted by E. Hilje and other authors.¹² While C. Fisković assumed that an older structure could have existed on the site of the present-day St. George's Church and that the fragments of the pre-Romanesque church furnishings could be associated with that structure, E. Hilje concluded in his overview that such older church, if it had ever existed, must have been of a smaller size due to spatial constraints, so the pre-Romanesque furniture fragments that, based on their size, must have belonged to a larger structure, could not be associated with the possible older church on the site of St. George's Church. In Hilje's opinion, the pre-Romanesque fragments belonged to a structure of monumental proportions. Hilje draws attention to the spacious basilica in the center of Novalja as the church to which the fragments from Sv. Juraj location could have belonged. Supporting this theory is the fact that the Sv. Juraj fragments also include the fragments that belonged to the Novalja ciborium. The fragments from Caska, published by C. Fisković, include the fragments of this ciborium. Long ago, one large fragment of the ciborium was built in a house near the location of the former Novalja basilica (Fig. 2).

¹³ Kako je unutar i oko kasnoantičke utvrde u Caski prona-

¹² C. FISKOVIĆ, 1953, 51-53; E. HILJE, 1999, 42-46.

Veći broj ulomaka predromaničke plastike s otoka Paga moguće je pripisati rano-srednjovjekovnom uređenju glavne gradske crkve. To su oni ulomci o kojima postoje podaci da potječu s položaja gradske bazilike. Kad je riječ o pokušaju uže datacije tih ulomaka situacija je ista kao i u slučaju onih predromaničkih nalaza o čijem porijeklu nedostaju bilo kakvi podaci. Naime, osim stilskih karakteristika ulomaka, ne postoje nikakvi oslonci za užu dataciju tih nalaza. Nema nikakvih pisanih izvora ili arheoloških podataka koji bi govorili o vremenu uređenja ili postojanju više faza uređenja gradske bazilike u srednjem vijeku. O izgledu gradske bazilike u ranome srednjem vijeku ne zna se gotovo ništa, pa su predromanički ulomci mogli pripadati različitim fazama njezinog uređenja. O dataciji je moguće govoriti samo na temelju stilskih i radioničkih karakteristika pojedinih ulomaka.

Na temelju stilskih karakteristika neki su predromanički spomenici u literaturi pripisani određenim cjelinama crkvenog namještaja. Fragmentarno sačuvane arhitravne grede istih karakteristika i odgovarajući ulomak odnosno čak dva ulomka luka oltarne pregrade, V. Delonga je pripisala istoj cjelini oltarne pregrade i datirala u 9. st.¹⁴ Već spominjanome novaljskom ciboriju sigurno se pripisuje veći broj ulomaka ujednačenih stilskih i radioničkih karakteristika. Kod drugih spomenika, koji nisu jasno povezani u veće cjeline, u prvi plan istraživanja dolazi proble-

deno mnogo ulomaka crkvenoga namještaja, ne samo predromaničkih nego i starokršćanskih obilježja, moguće je da oni ipak dijelom pripadaju nekoj starokršćanskoj crkvi na području Caske. O postojanju ranije crkve na mjestu Sv. Jurja u utvrdi, zaključivali su I. PETRICIOLI, 1952, 106-108 i u novije vrijeme K. REGAN, 2002, 141-148. Voditelji novih arheoloških istraživanja utvrde, R. Jurić i A. Škunca, u jednom od izvještaja navode da su raniji ulomci crkvenog namještaja doneseni iz Novalje. Usp. R. JURIĆ, A. ŠKUNCA, 2009, 469. U novim istraživanjima utvrde i crkve sv. Jurja konstantno se pronalaze novi ulomci crkvenoga namještaja, o čemu usp. R. JURIĆ, A. ŠKUNCA, 2009, 470; R. JURIĆ, A. ŠKUNCA, 2010, 487-488; R. JURIĆ, A. ŠKUNCA, 2012, 544-546.

¹⁴ V. DELONGA, 1996, 226-230.

Clearly, part of the Sv. Juraj church furnishings was brought from the center of Novalja. Other authors also wrote about this.¹³

A large portion of the pre-Romanesque sculpture from the island of Pag can be associated early medieval reconstruction of the main town church. These are the fragments reported to originate from the site of the town basilica. As regards the attempts of their more accurate dating, it is the same case as with the pre-Romanesque finds of unknown origin: Besides the style features of the fragments, there is no other basis for their more accurate dating. There are no written sources or archaeological data that would indicate the period of reconstruction or prove that the town basilica's reconstruction in Middle Ages took place in several phases. As almost nothing is known about the basilica's appearance in Middle Ages, the pre-Romanesque fragments could have belonged to different phases of its reconstruction. Only the style and workshop features of some fragments can be used for dating.

Based on style features, literature associates some pre-Romanesque monuments with certain ensembles of church furnishings. The preserved fragments of an architrave beam of the same features and corresponding fragments of an altar screen were associated by V. Delonga with the same altar screen set and dated to the 9th century.¹⁴ A number of fragments with ho-

¹³ As many fragments of church furnishings – not just with pre-Romanesque, but also with early Christian features – were found in and around the Late Antiquity fortification in Caska, it is possible that some of them, after all, can be associated with some early Christian church in Caska area. I. PETRICIOLI, 1952, 106-108 and, recently, K. REGAN, 2002, 141-148, tackled the possibility that an older church had been located on the site of St. George's Church within the fortification. R. Jurić and A. Škunca, who led recent archaeological excavations within the fortification, claimed in one of their reports that the older fragments of church furnishings had been brought from Novalja. Cf. R. JURIĆ, A. ŠKUNCA, 2009, 469. The latest excavations of the fortification and St. George's Church have constantly kept yielding new fragments of church furnishings. Cf. R. JURIĆ, A. ŠKUNCA, 2009, 470; R. JURIĆ, A. ŠKUNCA, 2009, 2010, 487-488; R. JURIĆ, A. ŠKUNCA, 2009, 2012, 544-546.

¹⁴ V. DELONGA, 1996, 226-230.

matika njihovog datiranja.

Najveći broj predromaničkih kamenih spomenika s otoka Paga danas se nalazi u zbirci „Stomorica” u Novalji. Manji broj spomenika čuva se u Arheološkom muzeju u Zadru, dok se spomenicima koji bi se trebali nalaziti u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu izgubio trag.¹⁵

Uvidom u spomenike zbirke „Stomorica” moguće je ukazati na neke temeljne stilske karakteristike prema kojima se ulomci mogu svrstati u dvije skupine. U prvu skupinu mogli bi se ubrojiti spomenici s tipičnim predromaničkim ornamentalnim shemama, u pravilu prosječne kvalitete klesanja. Uz ove spomenike, u istu skupinu uvrštava se nekoliko ulomaka s obilježjima „rustične” skulpture. U ovu skupinu, bez pretenzija na potpuni popis, mogli bi se uvrstiti sljedeći spomenici: ulomak pilastra s troprutim pravilnim motivom, ulomci velikoga luka oltarne pregrade, manji ugaoni ulomak pluteja, manji ulomak s peterolatičnim cvijetom unutar troprute kružnice, nekoliko ulomaka pluteja i tranzena. U ovu grupu ulazi veći broj arhitravnih greda s natpisom ili bez njega, uglavnom dvozonski koncipirane površine s kukama u gornjem pojasu (primjeri su: ulomak grede s troprutom pletenicom u donjem dijelu i visokim plitko klesanim kukama u gornjem pojasu, ulomak arhitrava s natpisom koji donosi tekst psalma, ulomak s natpisom NVS QV).¹⁶ U ovu skupinu mogao bi se uvrstiti

mogenu style and workshop features is certainly associated with the above mentioned Novalja ciborium. The major issue with other monuments – those not clearly associated with large ensembles – is their dating.

Most of the pre-Romanesque stone monuments from the island of Pag can be found in the Stomorica collection in Novalja. A few of them are kept in Archaeological Museum Zadar. Those supposed to be in the Museum of Croatian Archaeological Monuments in Split have disappeared without trace.¹⁵

Analyzing the monuments from the Stomorica collection can help us gain an insight into the basic style features that can be used for classification of the fragments. The first group could include the monuments with typical pre-Romanesque ornamental patterns, usually of average workmanship. The same group contains several fragments with “rustic” features. Without claiming that the list is complete, this group could include the following monuments: a pilaster fragment with a symmetrical triple-braided motif; fragments of a large altar screen arch; a small corner fragment of a pluteus; small fragment with a five-petaled flower within a triple-braided circle; several fragments of plutei and transennae. This group also comprises a number of architrave beams with or without inscriptions, usually with two-zone surfaces with hooks in upper belts (examples: a beam fragment with a triple-braided ribbon in the lower part and highly-positioned, shallow-carved hooks in the upper belt; architrave fragment with an inscribed psalm; fragment with the inscription NVS QV).¹⁶ This group

¹⁵ Vedrana Delonga navodi da se spomenici koji bi se trebali nalaziti u Splitu ne nalaze u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika. V. DELONGA, 1996, 226, bilj. 89.

¹⁶ I. JOSIPOVIĆ, 2014, 61, bilj. 43, razlikuje arhitravne grede s natpisima i one bez natpisa. Posljednje povezuje s ulomcima arhitrava s kvarnerskih otoka, dok grede s natpisima povezuje sa sjevernodalmatinskim lokalitetima. U istu skupinu s gredama s natpisima Ivan Josipović uvrštava i druge dijelove oltarnih pregrada s natpisima i ciborij koji je također imao natpis. Josipovićovo ukazivanje na neke zajedničke elemente novaljskog i četverostraničnog galo-vackog ciborija predstavlja zanimljiv doprinos proučavanju tih spomenika. Novaljski ciborij je, kao vrlo kvalitetan klesarski rad, vrlo vjerojatno proizvod rane predromaničke zadarske radionice, kako ga interpretira I. Josipović. Ne negirajući prihvatljivost razlikovanja oltarnih trabeacija s

¹⁵ According to V. Delonga, the monuments supposed to be in Split are not in the Museum of Croatian Archaeological Monuments any more. V. DELONGA, 1996, 226, n. 89.

¹⁶ I. JOSIPOVIĆ, 2014, 61, n. 43, makes a distinction between the architraves with inscriptions and the ones without inscriptions. He associates the former ones with north Dalmatian sites and the latter ones with architrave fragments from the Kvarner islands. In the same group of inscribed beams I. Josipović also included other fragments of inscribed altar screens and a ciborium that also contained an inscription. Josipović's identification of some common elements shared by the Novalja ciborium and four-sided Gal-

i ulomak luka oltarne pregrade s natpisom i manji ulomak s natpisom koji je također određen kao dio luka oltarne pregrade, zatim zabat s tipičnom predromaničkom kompozicijom dviju ptica sa strana središnjega križa i zabat ili nadvratnik sa sačuvanim prikazom pauna i središnje arkade. Kao djela s rustičnim obilježjima izdvajaju se neki ulomci pluteja i jedan fragmentarni spomenik neobičnog oblika i dekoracije.

U drugu skupinu uvrštavaju se kvalitetno klesani spomenici, također ranih predromaničkih obilježja, sa slobodnije oblikovanim motivima. U ovu skupinu ubrajaju se ulomci ciborija, lijepo klesani kapitel crkvenog namještaja, perforirani spomenik s osmerolatičnim cvijetom i natpisom i zabat s dvjemapticama oko središnje biljke.

Među dobro poznatim spomenicima s otoka Paga, novaljski ciborij ima posebno mjesto. Bez rasprave o iznesenim interpretacijama u literaturi, kojima je zajednička rana datacija ciborija s čime se treba složiti, ovdje ukazujemo na neka obilježja ulomaka ciborija.¹⁷

Sve ulomke odlikuje ujednačena izvedba u kojoj je predromanički tropruti pleter kombiniran na prilično slobodan i originalan način. Pored karakteristično isprepletenih troprutih traka bitan dio kompozicije predstavljaju ptice koje ključaju sroliko oblikovane grozdove. Karakterističan detalj predstavljaju i sitni listići koji su, identično oblikovani, sačuvani na dva ulomka ciborija. Na više ulomaka sačuvan je rubni astragal koji upućuje na određenu dataciju. Što

could also include a fragment of an altar screen arch; small fragment with an inscription (also identified as part of an altar screen arch); gable with a typical pre-Romanesque composition (a centrally positioned cross flanked by two birds); and a gable or door lintel with preserved depiction of a peacock and central arcade. Works with rustic features include some pluteus fragments and one fragmented monument of an unusual shape and decoration.

The second group also includes monuments with pre-Romanesque features; they are characterized by high-quality workmanship and more freely shaped motifs. The group comprises fragments of a ciborium, a finely carved capital of church furnishings, a perforated monument with an eight-petaled flower and an inscription, and a gable with two birds flanking a plant in the center.

The Novalja ciborium holds a special place among the well-known Pag monuments. Without intention to discuss the interpretations found in literature, that share early dating as a common element – which is acceptable – we will point at some features of the ciborium fragments here.¹⁷

All the fragments are characterized by homogeneous workmanship, combining the pre-Romanesque triple-braided interlace in a rather free and original way. In addition to the characteristic interwoven triple-braided

natpisima i onih bez natpisa, u ovome članku su poznati i dostupni spomenici s otoka Paga nešto drugačije podijeljeni u dvije rane predromaničke skupine. Pri tome je polazište predstavljao uvid da ista dekorativna obilježja ne moraju biti praćena i stilski ujednačenom klesarskom izvedbom. Tako dva rana predromanička zabata bez natpisa stilski predstavljaju različite radove. Na jednom zabatu (onome spticama oko križa) cijela kompozicija je narativno-kićena i raščlanjena na detalje izvedbe križa i ptićih tijela, dok je središnja kompozicija na drugom zabatu vrlo sažeta, s jednostavnim, kvalitetno klesanim glavnim motivima.

¹⁷ O radovima o ciboriju usp. bilj. 2 i 16.

ovac ciborium is an interesting contribution to the study of these monuments. According to I. Josipović, the Novalja ciborium is a high-quality stonemason's work and, very likely, a product of a pre-Romanesque Zadar workshop. While not challenging the acceptability of distinguishing between altar entablatures with inscriptions and those without them, this paper divides the known and available Pag monuments in two early pre-Romanesque groups in somewhat different way. The starting point was the awareness that the same decorative features were not necessarily accompanied by stylistically homogeneous workmanship. For example, two early pre-Romanesque gables without inscriptions are executed in different styles. On one gable (the one with a cross flanked by birds), the entire composition is ornate, containing a narrative and broken down into details of the cross and birds' bodies. The central composition on the other gable is very compressed, containing simple main motifs of high-quality workmanship.

¹⁷ For papers on the ciborium, cf. n. 2 and 16.

se tiče načina oblikovanja, ciborij posređuje dojam sklada, mekih zaobljenih linija koje se stapaju s vrlo skladno oblikovanim tijelima ptica. Umjesto jasnog odjeljivanja i razgraničenja pojedinih motiva ili nizova motiva što je tipično za predromaničke ciborije, na novaljskome ciboriju motivi su međusobno povezani, oni izviru jedan iz drugoga bez čvrstih međusobnih granica. Ptice sa ciborija imaju skladna tijela s istaknutim krilima i naglašenim kitnjastim repom. Te su ptice, iako vrlo dobro, gotovo realistički oblikovane, sa svojim lijepim glavama, naglašenim repom i krilima, još prave predromaničke ptice. Savršeno su uklopljene među troprute trake i vitice koje ispunjavaju površine ciborija te doprinose dojmu spontanoga, razigranog spleta motiva, što je bitna karakteristika novaljskoga ciborija.

U literaturi je u vezi ciborija upozoreno na upotrebu svrdla u izradi reljefa.¹⁸ Zaista je na ulomcima zamjetna upotreba svrdla, što u našoj predromanici nije nepoznato, ali je prilično rijetko.¹⁹ Svrdlane rupice svakako pojačavaju dojam razigranoga preplitanja ornamenata i vjerojatno je zato, u svrhu isticanja kompozicijske igre, svrdlo i upotrijebljeno te mu ne treba tražiti porijeklo u djelovanju neke određene radionice koja bi konstantno njegovala upotrebu svrdla. Upotrebu svrdla na fragmentima ciborija možemo pripisati invenciji majstora – klesara, koji je izradom svrdlanih rupica svome djelu dao poseban, završni pečat.

Kako je glavni motiv na novaljskome ciboriju stilizirana vinova loza u kojoj ptice ključaju grozdove, kao uzori su mogla poslužiti djela s prikazom motiva vinove loze. U Dalmaciji je motiv vinove loze vrlo omiljen u kasnoantičkoj umjetnosti, a susreće se i na djelima prijelaznoga razdoblja.²⁰ Kao odre-

ribbons, the birds pecking heart-shaped grapes are also an important part of the composition. Characteristic tiny leaves – all identical – are preserved on two ciborium fragments. An en-framing astragal has been preserved on several fragments, indicating certain dating. As regards the shape, the ciborium conveys an impression of harmony, with its soft, curved lines blending with well-proportioned bodies of the birds. Instead of clear separation of individual motifs or series of motifs (typical of the pre-Romanesque ciboria), the motifs on the Novalja ciborium are interconnected, as if arising from each other without clear boundaries between them. The birds on the ciborium have well-proportioned bodies, marked wings and pronounced tasseled tail. Although very well – almost realistically – shaped, these birds have beautiful heads, marked tails and wings, like true pre-Romanesque birds. They perfectly blend with the triple-braided ribbons and vines filling the ciborium's surfaces, thus contributing to the impression of a spontaneous and exuberant tangle of motifs – the essential characteristics of the Novalja ciborium.

As regards the ciborium, literature draws attention to the fact that bores were used in the making of its relief.¹⁸ Indeed, traces of a bore can be seen on the fragments; it is not unknown, but is rarely found on the pre-Romanesque monuments in Croatia.¹⁹ The bored holes underline the impression of an exuberant intertwining of the ornaments. This is probably why a bore was used – in order to underline the play of motifs contained in the composition. We should therefore not seek for some specific workshop characterized by regular use of bores. The use of bores on the fragments of the ciboria can be attributed to the invention of the stonemason who gave a special final touch to his works by boring holes in them.

As the stylized wine grape with birds peck-

¹⁸ M. JURKOVIĆ, 1989, 124; N. JAKŠIĆ, 1997, 33.

¹⁹ Karaman se u svojoj *Kolijevci* osvrnuo na upotrebu svrdla pri izradi predromaničkih reljefa. Usp. Lj. KARAMAN, 1930, 110.

²⁰ O prisutnosti motiva na zadarskom području usp. P. VE-

¹⁸ M. JURKOVIĆ, 1989, 124; N. JAKŠIĆ, 1997, 33.

¹⁹ In his *Kolijevka*, Karaman comments on the use of bores for the carving of pre-Romanesque reliefs. Cf. Lj. KARAMAN, 1930, 110.

đeni predložak za novaljski ciborij, samo u smislu razrade istoga motiva, mogao bi se navesti ulomak ciborija iz Splita s motivom vinove loze. Ulomak je još davno objavio Ljubo Karaman²¹ koji je dao dataciju u drugu pol. 8. st. Kasnije je ulomak objavio Željko Rapanić prihvaćajući Karamanovu dataciju.²² Slično je splitski ulomak datirao i Ante Piteša.²³ Riječ je o ulomku arkade ciborija, koji je ukrašen rubnim astragalom na luku arkade i stiliziranom vinovom lozom s grozdovima obrubljenima srololikim oblikom. Na tom ulomku još nema predromaničkoga pletera, pa je Karamanova datacija sasvim prihvatljiva. Djela poput arkade splitskoga ciborija mogla su poslužiti kao inspiracija za već predromanički oblikovane motive na novaljskome ciboriju. Bez obzira na posve drugačiju izvedbu i stil splitske arkade i novaljskoga ciborija, ta dva djela mogu se promatrati u kronološkome slijedu razvoja ranosrednjovjekovnih ciborija. Novaljski ciborij, unatoč rubnom astragalu i križu s dvoprutom pletenicom koji bi mogli pripadati i drugoj pol. 8. st., u svom cjelokupnom, vrlo doradenom i skladnom izgledu, najvjerojatnije je djelo prve pol. ili sredine 9. st. Ovakvu dataciju osnažuje i datacija ulomaka jednog ciborija iz Trogira.²⁴ Na tom ciboriju javlja se motiv astragala, tordiranog užeta, dvoprute lozice i pauna s izrazito dugačkim vratom. Tonči Burić, koji je analizirao trogirski ciborij, posebno je upozorio na povezanost ciborija s ulomkom stranice splitskoga ciborija. Trogirski ciborij datirao je u 2. pol. 8. ili početak 9. st. On već pripada među djela predromaničke plastike, ali se može datirati u početke razvoja te plastike. U vezi novaljskoga ciborija, važno je istaknuti da se i kod njega opaža oslanjanje na ranije uzore, te se i on može dovesti u vezu s ulomkom splitskog ciborija

ing it is the main motif on the Novalja ciborium, it is possible that the works depicting wine grape motif could have been role models for it. The wine grape motif was very popular in Late Antiquity art in Dalmatia; it is also found on the works belonging to the transitional period.²⁰ It is possible that the fragment of the Split ciborium with the wine grape motif was the role model of a sort for the Novalja ciborium – only as elaboration of the same motif. The fragment was published a while ago by Karaman,²¹ who dated it to the second half of the 8th century. The fragment was later published by Ž. Rapanić, who accepted Karaman's dating.²² A. Piteša dated the fragment to the same period.²³ It is a fragment of a ciborium arcade, decorated with an astragal on the arcade's margin and with stylized vines and grapes delineated with heart-shaped contours. This fragment does not contain the pre-Romanesque interlace, so Karaman's dating seems perfectly acceptable. The works like the ciborium arcade from Split could have inspired the already pre-Romanesque motifs on the Novalja ciborium. Despite their totally different workmanship and style, the Split arcade and Novalja ciborium can be observed in the chronological order of the development of early medieval ciboria. Despite its enframing astragal and a cross with a double-braided ribbon that could also belong to the second half of the 8th century, the Novalja ciborium can most likely be dated to the first half or mid-9th century because of its overall harmonious appearance and its finishing touch. The dating of the fragments of a Trogir ciborium supports this dating.²⁴ The Trogir ciborium has the motif of an astragal, spirally-shaped rope, double-braided vine and a peacock with a very long neck. T. Burić, who analyzed the Trogir ciborium, drew particular attention to

ŽIĆ, 2007, 415-428.

²¹ Lj. KARAMAN, 1937-1940, 432-433.

²² Ž. RAPANIĆ, 1958, 113-114.

²³ A. PITEŠA, 2012, 98-100.

²⁴ T. BURIĆ, 1982, 140, 154-155.

²⁰ For the presence of this motif in Zadar area, cf. P. VEŽIĆ, 2007, 415-428.

²¹ Lj. KARAMAN, 1937-1940, 432-433.

²² Ž. RAPANIĆ, 1958, 113-114.

²³ A. PITEŠA, 2012, 98-100.

²⁴ T. BURIĆ, 1982, 140, 154-155.

SLIKA 3. *Ulomak luka oltarne pregrade, Zbirka „Stomorica“ u Novalji (foto: M. Jarak).*

FIGURE 3 *Fragment of altar screen arch, Stomorica Collection in Novalja (photo by M. Jarak).*

na kojem još nema predromaničkoga pletera. Trogirski ulomci ciborija i novaljski, odlikuju se bitno različitim stilskim karakteristikama a datiraju se u ranije predromaničko doba, trogirski fragmenti, zbog tipičnih ranih predromaničkih karakteristika, vjerojatno nešto ranije od novaljskih.

Na nekim novaljskim fragmentima ciborija nalazi se motiv sitnih listića unutar kružnih medaljona. Taj motiv karakterističan je za

the connection between the ciborium and the lateral fragment of the Split ciborium. He dated the Trogir ciborium to the second half of the 8th century or the early 9th century. This ciborium already belongs to pre-Romanesque sculpture, but can still be dated to the early phase of its development. In view of the Novalja ciborium, it should be pointed out that it, too, relies on earlier role models and can therefore be associated with the Split ciborium fragment which

rana predromanička djela iz prve pol. 9. st. Od spomenika na širem zadarskom području posebno su obrađivani pluteji iz Ljupča i Božave.²⁵ Spomenici iz 9. st. s navedenim motivom mogu se promatrati u kronološkom slijedu od starokršćanskog i prijelaznog ranosrednjovjekovnog razdoblja 7. i 8. st., a motiv se nalazi, u specifičnoj izvedbi, i na remek-djelima poput ploče s paunom iz Brescije.²⁶

Od spomenika s otoka Paga koji su u ovom radu svrstani u prvu skupinu, jedan do sada, čini se, neobjavljeni spomenik, posebno je zanimljiv zbog svojih ornamentalnih motiva i mjesta koje zauzima među istovrsnim spomenicima u Dalmaciji. Riječ je o fragmentarno sačuvanom velikom luku oltarne pregrade (Sl. 3). Spomenik predstavlja vrlo zanimljiv rad koji obogaćuje naše spoznaje o predromaničkim lukovima oltarnih pregrada. Izrađen je od vapnenca, a sačuvan polovično, u dijelu koji iznosi nešto manje od polovice raspona. Spomenik je bio prelomljen u dva dijela, a danas su dijelovi spojeni i luk izložen u postavi „Stomorice“. Sačuvani unutrašnji raspon luka iznosi oko 35 cm. Ukupan raspon luka zajedno s njegovom širinom, tj. vanjski raspon, bio je veći od 1 m. Širina luka iznosi oko 30 cm, a debljina oko 10 cm. Mjesto nalaza je najvjerojatnije središte Novalje. Luk je ukrašen s dva ornamentalna pojasa odijeljena plastičnim rebrom. Ornamenti su precizno klesani, odabrani tako da naglase monumentalnost luka. U rubnome pojasu su kuke, a u drugom, glavnom ornamentalnom pojasu, nalaze se troprute isprepletene trake. Ornament tvori ispreplitanje četiri troprute trake. U jednoj manjoj dionici (dva zavoja) povijena traka izvedena je dvoprutasto umjesto troprutasto (Sl. 3). U spojevima povijenih traka nalaze se plastično naglašena oka. Dvije ravne tra-

does not contain the pre-Romanesque interlace yet. The Trogir and Novalja fragments are characterized by rather different styles and are dated to an earlier pre-Romanesque period. Due to the typical pre-Romanesque characteristics, the Trogir fragments are probably a bit older than the Novalja ones.

Some fragments of the Novalja ciborium contain a motif of tiny leaves within circular medallions. This motif is typical of the early pre-Romanesque works from the first half of the 9th century. Of the monuments in the greater Zadar area, particular attention was paid to the plutei from Ljubač and Božava.²⁵ The 9th-century monuments with this motif can be observed chronologically starting from the early Christian and transitional early medieval periods (the 7th and 8th centuries). Specifically executed, this motif can also be found on the masterpieces such as the slab with peacock from Brescia.²⁶

Of the Pag monuments classified in this paper in the first group, one – not published yet, apparently – is particularly interesting because of its ornamental motifs and the place it occupies among the monuments of the same kind in Dalmatia. It is a large altar screen arch preserved in fragments (Fig. 3). It is a very interesting work that has contributed to our insight into the pre-Romanesque altar screen arches. It is made of limestone and only a bit less than a half of its original span remains. It was broken in two pieces. The pieces are now reconnected and are kept in the Stomorice collection. The preserved internal span of the arch is approx. 35cm. The external span of the arch (the overall span of the arch plus its width) exceeded 1m. The arch is approx. 30cm wide and approx. 10cm thick. Most likely it was found in the center of Novalja. The arch is decorated with two ornamental belts separated with a well-defined rib. The ornaments are finely carved and

²⁵ A. UGLEŠIĆ, 1991-1992, 143-146; N. JAKŠIĆ, E. HILJE, 2008, 19-21, 104-105.

²⁶ O genezi motiva usp. M. JARAK, 2017, 104-106.

²⁵ A. UGLEŠIĆ, 1991-1992, 143-146; N. JAKŠIĆ, E. HILJE, 2008, 19-21, 104-105.

²⁶ Of the genesis of motifs, cf. M. JARAK, 2017, 104-106.

SLIKA 4. *Ulomak pluteja, Zbirka „Stomorica“ u Novalji (foto: M. Jarak).*

FIGURE 4 *Fragment of pluteus, Stomorica Collection in Novalja (photo by M. Jarak).*

ke tvore oblik rombova. Povijene trake tvore pletenicu, odnosno kružnice. Kuke ovoga masivnog luka su vrlo izražajne, na jedno-prutoj nozi i s velikom zavojnicom. Pojava troprutih i dvoprutih traka kao i pletenica s očima, pruža oslonac za dataciju luka u ranije predromaničko doba, najvjerojatnije u prva desetljeća 9. st. Složena pleterna kompozicija u glavnom ornamentalnom pojasu luka upućuje, čini se, upravo na to vrijeme,

their purpose is to accentuate the monumental character of the arch. Hooks are found in the peripheral belt and triple-braided intertwined ribbons are found in the second, main ornamental belt. The ornament consists of four intertwined triple-braided ribbons. In a small section (two curves), the coiling ribbon is double-braided instead of triple-braided (Fig. 3). Well defined “eyes” can be found in the points where the coiling ribbons cross each other. Two

iako se lukovi, kao izrazito rani elementi oltarnih pregrada, često datiraju u drugu pol. 8. st. ili oko 800. g. U to, nešto ranije vrijeme, datirani su podjednako i izvrsno klesani mramorni lukovi, poput luka iz Kaštel Sućurca, i jednostavniji primjerci od vapnenca. Općenito su lukovi datirani u drugu pol. 9. ili u 10. st. prilično rijetki, a u 11. st., čini se, prestaju se izrađivati.²⁷ Jedan od najkasnije datiranih lukova, onaj iz Trogira sa spomenom prokonzula, ističe se profinjenim klesarskim radom. Kuke i tropruta pletenica u rubnim pojasevima omeđuju natpisno polje s vrlo skladnim slovima, koje djeluje poput trećeg ornamentalnog niza. Takve stilske karakteristike odgovaraju dataciji trogirskog luka u kraj 10. st.

Novaljski luk je bez natpisa, ukrašen s dva ornamentalna pojasa, od kojih je unutrašnji glavni, s izrazito oblikovanim, već složenim ornamentalnim ukrasom. Bez potpune analogije, na drugim poznatim lukovima, za ornamentalnu kompoziciju u kojoj su prisutni i detalji karakteristični za vrlo ranu predromaničku plastiku, može se zaključiti da je luk pripadao nekoj ranoj predromaničkoj oltarnoj pregradi. Ta je pregrada možda bila ranija od one koja je imala lukove s natpisima, čiji su se fragmenti, datirani u 9. st., također sačuvali.²⁸

Nekoliko fragmentarnih spomenika iz zbirke „Stomorica“ ima karakteristike rustične skulpture i mogu se priključiti dosada analiziranim djelima rustičnih obilježja.²⁹ Ta djela karakteriziraju višepnuti motivi, specifično oblikovane vegetabilne vitice i lošija kvaliteta klesarskog rada. Na plutejima se pojavljuju složenije kompozicije starokršćanskog porijekla u novoj, ranosrednjovje-

straight ribbons form rhombic shapes. The coiling ribbons form a braid or circles. The hooks of this massive arch are very pronounced, on a single-braided foot and with a large spiral. The triple-braided and double-braided ribbons and braids with eyes indicate that the arch should be dated to an early pre-Romanesque period, most likely to the first decades of the 9th century. Apparently, the complex interlace composition in the main ornamental belt of the arch suggests that this is the correct dating, although arches, as very early elements of altar screens, are often dated to the second half of the 8th century or to approx. 800 AD. Other monuments dated to this – somewhat earlier – period include the equally well carved marble arches, such as the Kaštel Sućurac arch, and some simpler specimens made of limestone. Generally, arches dated to the second half of the 9th or 10th centuries are rather rare and it seems that they stopped making them in the 11th century.²⁷ One of the arches with the latest dating, the one from Trogir with an inscription mentioning a proconsul, stands out by its sophisticated execution. The hooks and triple-braided ribbon in the peripheral belts delineate the inscription field. The letters in the field are well-proportioned and function as the third ornamental belt. Such style features correspond with the dating of the Trogir arch – the late 10th century.

The Novalja arch is not inscribed. It has two ornamental belts and the inner belt is the main one, with a very pronounced, complex decoration. As regards its ornamental composition which includes details typical of the very early pre-Romanesque sculpture, no complete analogy with other known arches can be found. We can conclude that the arch belonged to some early pre-Romanesque altar screen. This screen could have been earlier than the one with inscribed arches, the fragments of which (dated to the 9th century) have also been preserved.²⁸

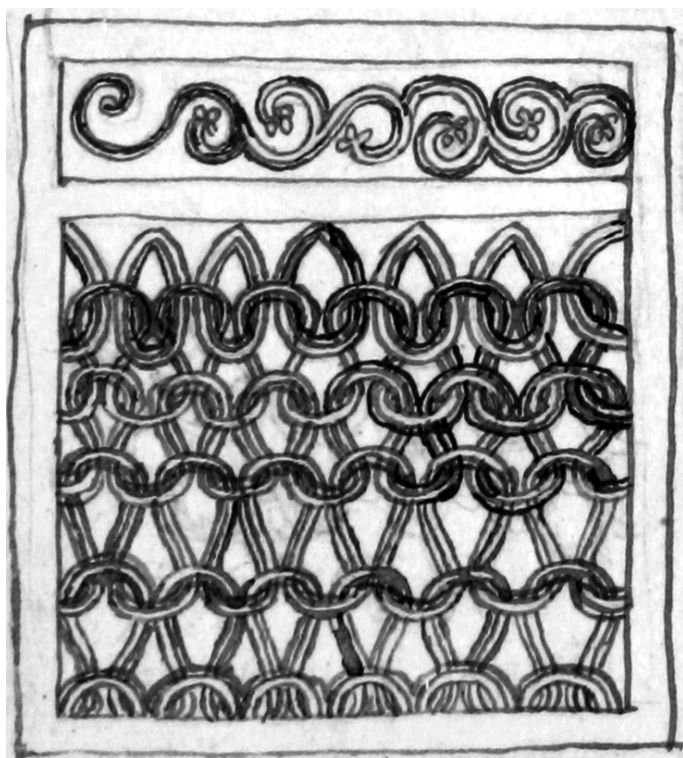
²⁷ Usp. T. BURIĆ, 1990, 240.

²⁸ Usp. bilj. 14. Ovdje, zbog oskudnosti podataka, ne ulazim u pitanje pripadnosti oltarnih pregrada s lukovima određenim crkvama.

²⁹ Takva su djela osobito brojna na lokalitetu Sv. Marte u Bijaćima, a registrirana su na većem broju lokaliteta u Dalmaciji. Od radova usp. posebno T. BURIĆ, 1993, 177-197; A. MILOŠEVIĆ, 2004, 237-263.

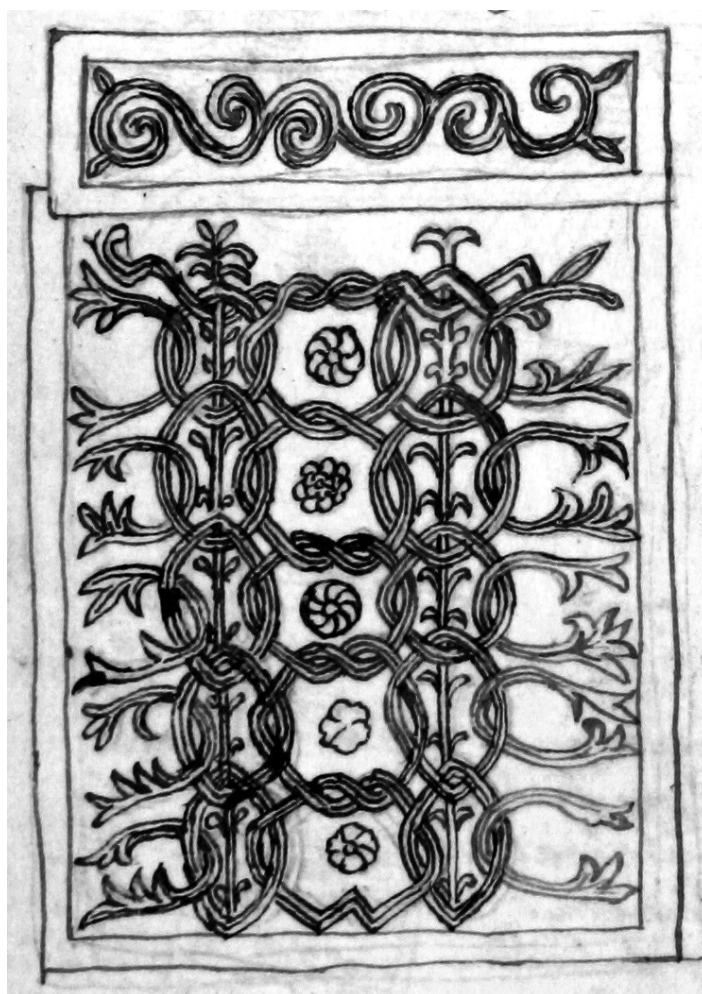
²⁷ Cf. T. BURIĆ, 1990, 240.

²⁸ Cf. n. 14. Due to lack of data, I will not discuss here the issue of the association of the altar screens arches with particular churches.

SLIKA 5. M. Sabljär, Bag – Pag, Bilježnica br. 5, str. 9.

FIGURE 5 M. Sabljär, Bag – Pag, Notebook No. 5, p. 9.

SLIKA 6. M. Sabljär, Bag – Pag, Bilježnica br. 5, str. 8.

FIGURE 6 M. Sabljär, Bag – Pag, Notebook No. 5, p. 8.

kovnoj interpretaciji. Uz vegetabilne motive, najistaknutiji je motiv križ, koji se pojavljuje u različitim inačicama.

Prvi spomenik iz Novalje s obilježjima rustične skulpture ulomak je pluteja s djelomično sačuvanim rubnim dijelom i početkom glavne plohe (Sl. 4). Na gornjem rubnom pojasu plutej je dekoriran troprutom viticom s trolisnim završecima u zavijucima, dok je na glavnoj plohi motiv međusobno isprepletenih, nepravilno kružnih odnosno kapljičastih oblika. Ta nepravilna, plitko klesana mreža krugolikih oblika, izvedena je tropruto. Dimenzije ulomka su: širina 36 cm, visina 59 cm, debljina 14 cm. Na pripadnost rustičnoj skulpturi iz kraja 8. i početka 9. st. upućuje loša kvaliteta klesanja i nepravilni oblici motiva te osobito tropruta vitica s trolisnim završecima na rubnom dijelu pluteja. Za takav tip vitice nalaze se brojne analogije, o čemu je opširno pisao Ante Milošević, koji je donio i brojne analogne primjere iz Italije.³⁰ Vitice se klešu u različitim inačicama, često su dvoprute, ali brojne su i troprute. Ne ulazeći ovdje u različite detalje koji se nalaze na brojnim primjerima vitica s trolisnim završetkom u zavijucima, važna je najčešća datacija takvih ornamentalnih motiva na koju ukazuje A. Milošević. Riječ je o kraju 8. ili ranom 9. st., za što govore brojni datirani spomenici iz Italije.³¹ Milošević zaključuje da je navedeni motiv vitice najčešći ornament na spomenicima iz 8. i početka 9. st. u Italiji.³² Navedena datacija posve je prihvatljiva za ulomak pluteja s troprutom viticom iz Novalje. Vitica je, u sačuvanom dijelu, posve usporediva s, primjerice, viticom na ulomku luka iz Bijaća ili na ulomku nadvratnika iz solinske Gradine.³³

Ulomak s viticom i isprepletenim troprutim trakama sigurno je dio pluteja čiji izgled poznajemo zahvaljujući crtežu M. Sabljara iz

Some fragmented monuments from the Stomorica collection contain features of rustic sculpture and can be associated with the works with rustic features analyzed so far.²⁹ These works are characterized by multi-braided motifs, specifically shaped tendrils and poorer stonemason's work. The plutei contain more complex compositions of the early Christian origin, but in a new, early medieval interpretation. In addition to plant motifs, the motif of a cross is very frequent and appears in various versions.

The first Novalja monument with rustic features is the fragment of a pluteus with partially preserved margin and the beginning of the main surface (Fig. 4). On its upper peripheral belt, the pluteus is decorated with triple-braided tendrils ending with three leaves in curves. The main surface contains intertwined, quasi-circular or drop-shaped patterns. This asymmetrical, shallow-carved network of quasi-circular shapes is made up of a triple-braided ribbon. The fragment is 36cm wide, 59cm high and 14cm thick. Evidence of its belonging to the rustic sculpture from the late 8th and early 9th centuries can be found in the poor workmanship, asymmetrical motifs and – in particular – the triple-braided tendrils ending with three leaves on the peripheral part of the pluteus. There are many analogies for such a type of tendrils. A. Milošević covered them extensively; he even gave numerous analogies from Italy.³⁰ The tendrils are carved in various versions: they are often double-braided but many of them are triple-braided. Without discussing various details found on numerous examples of tendrils ending with three leaves in curves, we should note that such ornamental motifs are usually dated to the late 8th or early 9th centuries, as indicated by A. Milošević. Many Italian monuments dated to that period can substantiate this.³¹ Milošević concludes that

³⁰ A. MILOŠEVIĆ, 2004, 237-263.

³¹ A. MILOŠEVIĆ, 2004, 247-250.

³² A. MILOŠEVIĆ, 2004, 250.

³³ A. MILOŠEVIĆ, 2004, 251, Sl. 8 a, c.

²⁹ Such works are particularly numerous at the St Marta site in Bijaći. They have been recorded at a number of sites in Dalmatia. For literature, see particularly T. BURIĆ, 1993, 177-197; A. MILOŠEVIĆ, 2004, 237-263.

³⁰ A. MILOŠEVIĆ, 2004, 237-263.

³¹ A. MILOŠEVIĆ, 2004, 247-250.

SLIKA 7. Ulomak pluteja, Zbirka „Stomorica“ u Novalji (foto: M. Jarak).

FIGURE 7 Fragment of pluteus, Stomorica Collection in Novalja (photo by M. Jarak).

sredine 19. st. (Sl. 5).³⁴ Sačuvani ulomak predstavlja gornji desni dio pluteja na crtežu. Vitica na rubu pluteja imala je još jedan zavijutak na desnoj strani, a više od polovice pluteja na lijevoj strani nije se sačuvalo. Od glavne plohe pluteja sačuvan je samo mali dio. Kako pokazuje Sabljarov crtež, cijeli plutej bio je ispunjen istim motivom troprutih traka koje se povijaju u oblik sličan slovu Ω . Samo u vrhu pluteja kompozicija je imala i dodatne kapljičasto oblikovane troprute motive. Vidljivo je da je kompozicija daleko od stroge pravilnosti troprutih prepleta razvijene predromaničke skulpture. Nepravilnost je jednako očita u izvedbi troprute vitice na rubnom pojasu pluteja. Vitica teče u nepravilnom ritmu, a posljednji zavijutak nema trolisni završetak. U cjelini riječ je o vrlo osebnom pluteju iz kraja 8. ili

the said motif of tendrils is the most frequent ornament on the 8th-century and early-9th-century monuments in Italy.³²

This dating is absolutely acceptable for the pluteus fragment with a triple-braided tendril from Novalja. On the preserved part, the tendril is comparable with, for example, the tendril on the fragment of an arch from Bijaći or on the fragment of a door lintel from Gradina near Solin.³³

The fragment with a tendril and intertwined triple-braided ribbons certainly belonged to the pluteus known to us in its entirety from a mid-19th-century drawing by M. Sabljar (Fig. 5).³⁴ The upper right part of the pluteus has been preserved. The tendril on the edge of the pluteus had an ad-

³⁴ Sabljarovi crteži pluteja iz Caske uvršteni su u rad M. Skoblar, a reproducirao ih je i Tomislav Marasović u novoj sintezi o dalmatinskoj predromanici. Usp. M. SKOBLAR, 2006, 114; T. MARASOVIĆ, 2009, 162.

³² A. MILOŠEVIĆ, 2004, 250.

³³ A. MILOŠEVIĆ, 2004, 251, Sl. 8 a, c.

³⁴ Sabljar's drawings of the Casca plutei were included in the M. Skoblar's paper and were also printed in T. Marasović's new synthesis on the pre-Romanesque period in Dalmatia. Cf. M. SKOBLAR, 2006, 114; T. MARASOVIĆ, 2009, 162.

SLIKA 8. *Ulomak pluteja, Zbirka „Stomorica“ u Novalji (foto: M. Jarak).*
FIGURE 8 *Fragment of pluteus, Stomorica Collection in Novalja (photo by M. Jarak).*

početka 9. st.

Drugi plutej iz Sabljarove bilježnice imao je drugačiju kompoziciju (Sl. 6). Po izboru motiva i stilu pripada, međutim, istoj radionici koja je isklesala i prvi plutej. Pluteji su bili i postavljeni kao jedinstvena cjelina u vrijeme kada ih je M. Sabljar crtao.³⁵ Drugi plutej ima naglašeniju vegetabilnu komponentu na glavnoj plohi, dok je tropruta vitica

ditional swirl on the right side. More than a half of the left side of the pluteus is missing. Only a small part of the pluteus' main surface remains. As Sabljar's drawing shows, the motif of triple-braided ribbons coiling to form a shape similar to Ω extended across the entire pluteus. Only in the top part of the pluteus did the composition have additional triple-braided motifs, shaped as droplets. The composition is clearly far from the strict symmetry of the triple-braided interlaces of the advanced pre-Romanesque sculpture. The lack of symmetry is equally obvious in the execution of the triple-braided tendril in the peripheral belt of the pluteus. The tendril runs in an irregular rhythm and its final swirl has no end with three leaves. All in all, it is a very peculiar pluteus from the late 8th or early 9th centuries.

The other pluteus from Sabljar's notebook

³⁵ Raspravljajući o navedenim plutejima iz Caske M. Skoblar je prepoznala jedan ulomak drugoga pluteja na staroj fotografiji u radu C. Fiskovića. Usp. M. SKOBLAR, 2006, 108. Prema Fiskovićevim podacima ulomak je poslan u Split, a kako su ulomci iz Novalje u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika danas izgubljeni, nestao je i taj ulomak. Skoblar je pluteje iz Caske ispravno pripisala ranoj pletenoj fazi 8. st. Istaknula je njihovu bliskost ranokršćanskim djelima, osobito zbog zastupljenosti vegetabilnih motiva. Nije ih, međutim, promatrala u povezanosti sa skulpturom rustičnih obilježja, što je također, čini se, moguće istaknuti u vezi s navedenim plutejima i što potvrđuje dataciju u ranu fazu pletene plastike.

SLIKA 9. *Ulomak s ranosrednjovjekovnom dekoracijom* (foto: M. Jarak).
FIGURE 9 *Fragment with early medieval decoration* (photo by M. Jarak).

na rubnom pojasu izgubila trolisne završetke i znatno je apstraktnija od vitice na prvom pluteju. Na glavnoj plohi troprute trake tvore kapljičaste i nepravilno kružne oblike, a vegetabilni motivi imaju znatan dodir sa stvarnim formama omiljenog listolikog bilja. Osobito su zanimljiva vertikalna stabalca koja se pružaju cijelom visinom plohe pluteja i oko kojih su koncentrirani tropruti kapljičasti motivi. Kompozicija je u cjelini jedinstvena i svjedoči o kreativnosti ranosrednjovjekovnih klesara. Treba je svakako uvrstiti, kao zanimljivu inačicu, u krug djela rustičnih obilježja.

Još neki ulomci iz zbirke „Stomorica“ imaju obilježja rustične skulpture. Na to upućuje pojava višeprotnosti ili nepravilno, gusto ornamentiranje plohe. Na jednom malom ulomku pluteja sačuvao se detalj ukrasa rubne letve (Sl. 7). Riječ je o višeprotnom moti-

had a different composition (Fig. 6). However, by its style and the selection of motif, it can be attributed to the same workshop that carved the first pluteus. The two plutei were connected when M. Sabljar drew them.³⁵ The second one has a more marked plant component on the main surface and the tendril on the peripheral belt has lost the three leaves at its end and is much more abstract than the tendril

³⁵ Discussing on the Caska plutei, M. Skoblar recognized a fragment of another pluteus on an old photograph in a C. Fisković's work. Cf. M. SKOBLAR, 2006, 108. According to Fisković, the fragment was shipped to Split. However, just like the Novalja fragments that were in the Museum of Croatian Archaeological Monuments, this fragment is also lost. M. Skoblar correctly associated the Caska plutei with the early interlace phase in the 8th century. She pointed out their similarity with early Christian works, particularly due to the presence of plant motifs. However, she did not associate them with rustic sculpture which, it seems, can also be done when it comes to the above mentioned plutei, thus confirming their dating to an early phase of the interlacing-ribbon patterns.

vu arkada. Od glavne plohe pluteja sačuvao se neznatan dio na kojem se tek razabire početak motiva. Dimenzije ulomka su: dužina 34 cm, visina oko 30 cm, debljina oko 9 cm. Višeprute arkade klesane su krajnje jednostavno – manji lukovi obuhvaćeni su većim, a svi završavaju na horizontalnoj liniji letve ne spajajući se u posebnom povezujućem članku. Za takav tip višeprutih arkada teže je navesti istovjetne analogije. Na ulomcima iz sv. Marte, koji čine najveći korpus djela rustičnih obilježja u Dalmaciji, nije se sačuvao takav oblik lučnih ornamenata.³⁶ Među objavljenim spomenicima s drugih lokaliteta, uzimajući u obzir stilski različita djela, motiv lučnih okvira na letvama pluteja izveden je najčešće tropruto i to tako da se završeci lukova međusobno povezuju u horizontalnom pravcu iznad ruba same letve ili se izvijaju u male volutice.³⁷ Drugi često prisutan motiv je niz lukova koji se presijecaju, najčešće tropruto oblikovanih.³⁸

Određenu analogiju za lukove na fragmentu iz Novalje predstavlja mramorni ulomak arhitravne grede iz Splita, koji ima dvoprute široke lukove s ravno odrezanim završecima.³⁹ S datacijom u kraj 8. ili početak 9. st., splitska analogija dobro se uklapa u okvirnu dataciju koja se može predložiti za novaljski ulomak. Određenu analogiju predstavlja jedan ulomak arhitrava iz Akvileje s višestrukim paralelnim lukovima.⁴⁰ I ta varijacija govori o postojanju brojnih inačica u oblikovanju motiva, među koje se uvrštava prikaz na ulomku iz Novalje. Novaljska inačica ima naglašeno rustična obilježja, vidljiva u oblicima samih lukova i njihovim jednostavnim

on the first pluteus. On the main surface, the triple-braided ribbons form drop-shaped and quasi-circular patterns and the plant motifs clearly resemble the real shape of the favorite leafy plant. Particularly interesting are the vertical stems stretching across the height of the pluteus and around which the triple-braided drop-shaped patterns are concentrated. The composition is unique and can be seen as evidence of the creativity of the medieval stonemason's. As an interesting variant, it should certainly be included in the works with rustic features.

Some other fragments from the Stomorica collection can be classified as rustic sculpture, due to the multi-braided ribbons or asymmetrically and densely ornamented surfaces that they have.

A detail of an ornament on a pluteus framing strip has been preserved on a small fragment (Fig. 7). It is a multi-braided motif of arcades. Only a very small fragment of the pluteus' main surface remains, with only the beginning of the motif visible on it. The fragment is 34cm long, approx. 30cm high and approx. 9cm thick. Multi-braided arcades were executed rather simply – the smaller arches are comprised within the bigger ones; they all end on the horizontal level of the framing strip and are not interconnected in a separate joint. It is hard to find identical analogies for this type of multi-braided arcades. The fragments from St. Martha's Church, accounting for most of the works with rustic features in Dalmatia, no such arch ornaments have been preserved.³⁶ On the published monuments from other sites, taking into account the works of different styles, the motif on the framing strips of plutei is usually triple-braided, with the ends of arches interconnected on the horizontal line above the strip or coiling into small volutes.³⁷ Another frequent motif is an array of intersect-

³⁶ Usp. T. ŠEPAROVIC, 2004, 141-187.

³⁷ Primjeri su brojni, a ovdje upućujem na neke objave: J. ČUS RUKONIC, 1991, 14, 20, 46, 47; A. PITEŠA, 2012, Sl. 51, 53.

³⁸ Među analogijama usp. J. RASPI SERRA, 1974, T. XLVII, Fig. 86, 87, T. CXXXVII, Fig. 218, 220, T. CCXXXIII, Fig. 391; J. ČUS RUKONIC, 1991, 38, 48.

³⁹ A. PITEŠA, 2012, 54-55, Sl. 22.

⁴⁰ To je analogija samo u pogledu umnažanja paralelnih lukova. Drugi elementi su različiti. Usp. A. TAGLIAFERRI, 1981, T. LXXIII, 289.

³⁶ Cf. T. ŠEPAROVIC, 2004, 141-187.

³⁷ Examples are many; reference is made here to some of the works published: J. ČUS RUKONIC, 1991, 14, 20, 46, 47; A. PITEŠA, 2012, Sl. 51, 53.

završecima.

Sljedeći ulomak iz zbirke „Stomorica“ s obilježjima rustične skulpture dio je pluteja bez sačuvanih rubnih dijelova (Sl. 8). Približne dimenzije su: dužina oko 30 cm, visina oko 60 cm, a debljina oko 12 cm. Kamen je znatno oštećen, s brojnim rupicama i udubinama. U gornjem dijelu razabire se križ s lepezasto proširenim krakovima, bez drugih vidljivih ornamenata. Ispod križa razabiru se zaobljene linije paralelnih traka, koje su možda činile motiv pletenice. Vjerojatno je riječ o kompoziciji križa unutar ornamentirane površine. Možda se kao dobro sačuvani primjer takvog tipa kompozicije može navesti poklopac sarkofaga iz Gubbija s dva veća križa unutar gusto ornamentirane plohe.⁴¹ Sarkofag je datiran u 8. st. Zbog malih dimenzija sačuvanog novaljskog ulomka i njegove znatne oštećenosti, interpretacija se ovdje ograničava na osnovna zapažanja o rustičnosti i ranoj dataciji spomenika.

Posljednji fragmentarni kameni spomenik iz Novalje uključen u ovaj osvrt ima jasno vidljive dekorativne motive, ali njegovo tumačenje nije jednostavno (Sl. 9). Na ulomku dužine oko 20 cm i visine oko 43 cm te debljine od oko 12 cm, vidljivo je nekoliko odijeljenih pojaseva. Ističu se dvije glavne zone odijeljene širokim plastičnim rubom. Gornja zona je opet podijeljena na dva pojasa odijeljena užim plastičnim rebrom. U gornjem je ljljan ispod dvoprutog luka na kojem se sačuvala jedna masivna kuka, a u donjem je masivna jednopruta pletenica s izrazitom rupom u središtu. U donjoj zoni je vrlo plastično izrađen gornji dio ljudske glave u profilu odnosno poluprofilu. Vidljiva je kosa oblikovana od zasebnih traka, što podsjeća na pleterni ornament, i oči. Ispod linije očiju spomenik nije sačuvan.

Jasno je da se glava nalazila na glavnoj plohi spomenika, dok je gornja zona sa svojim ornamentalnim pojasevima činila rubni dio

ing arches, usually triple-braided.³⁸

Certain analogy could be made between the arches on the Novalja fragment and a fragment of a marble architrave beam from Split. The latter one has wide double-braided arches with flat truncated ends.³⁹ The Split analogy's dating to the late 8th or early 9th centuries corresponds well with the approximate dating that can be proposed for the Novalja fragment.

A fragment of an Aquileia architrave with multiple parallel arches can be seen as an analogy of a sort, too.⁴⁰ This variation also offers evidence of numerous versions of the motifs among which the one on the Novalja fragments is classified. The Novalja version features are markedly rustic, visible in the shape of the arches and in their plain ends.

The next fragment with rustic features from the Stomorica collection is a fragment of a pluteus without peripheral parts preserved (Fig. 8). It is approximately 30cm long, 60cm high and 12cm thick. The stone is rather damaged, with numerous perforations and indentations. A cross with arms widening into fan-shaped ends is discernable in the upper part. There are no other visible ornaments. Underneath the cross, curved lines of the parallel ribbons can be seen; perhaps they formed a braid motif. It is probably a composition of a cross on an ornamented surface. Maybe the lid of a sarcophagus from Gubbio can also be mentioned as a well-preserved example of such composition: It contains two larger crosses on a densely ornamented surface.⁴¹ The sarcophagus was dated to the 8th century. Due to the small size of the Novalja fragment and its rather poor condition, we will restrain our interpretation here to the basic observation of the monument's rustic features and

³⁸ For analogies, cf. J. RASPI SERRA, 1974, T. XLVII, fig. 86, 87, T. CXXXVII, fig. 218, 220, T. CCXXXIII, fig. 391; J. ČUŠ RUKONIĆ, 1991, 38, 48.

³⁹ A. PITEŠA, 2012, 54-55, fig. 22.

⁴⁰ This is an analogy only in terms of its multiple parallel arches. Other elements are different. Cf. A. TAGLIAFERRI, 1981, T. LXXIII, 289.

⁴¹ Cf. A. MILOŠEVIĆ, 2004, 249-250, fig. 6 a.

⁴¹ Usp. A. MILOŠEVIĆ, 2004, 249-250, Sl. 6 a.

spomenika. To bi mogao biti ranosrednjovjekovni plutej s kombiniranim ornamentalnim i antropomorfnim motivima. Izgled gornje zone s ornamentalnim trakama i sačuvanim gornjim rubom govori da ti elementi nisu naknadno izrađeni umjesto eventualnih ranijih, otklesanih ukrasa. Naime, gornji rub spomenika je odgovarajuće istaknut u odnosu na plohu s ornamentima, što govori da je takav odnos površina izvoran i da su ornamentalni motivi u gornjoj zoni klesani istovremeno kada i ljudski lik na glavnoj plohi. I stil i dubina klesanja ornamentalnih motiva i ljudske glave posve su podudarni. Ulomak bi se mogao odrediti kao spomenik rustičnih obilježja blizak, po masivnoj pletenici i antropomorfnom prikazu, nekim spomenicima iz Otoka kod Sinja i Ciste Velike kod Imotskog.⁴² Na tim lokalitetima pronađeni su ulomci s motivom masivne pletenice s očima, s različitim zoomorfnim prikazima i drugim motivima. Na jednom ulomku iz Otoka je i ljudski lik, vrlo shematski, nezgrapno oblikovan i s glavom u profilu. Oblikovanje glave nema sličnosti s fragmentom glave na novaljskom spomeniku. Usporedba tih antropomorfnih prikaza moguća je samo na općoj razini, a prikazi se ističu i svojom rijetkošću među sačuvanim spomenicima rustičnih obilježja u Dalmaciji.

Novaljski fragment s ostatkom antropomorfnog prikaza datira se, na temelju oblika i stila ornamentalnih motiva, u početke predromaničke umjetnosti, najvjerojatnije u drugu pol. 8. st. Stilski se razlikuje od drugih predloženih ulomaka rustičnih obilježja iz Novalje i pripada vjerojatno nekoj drugoj ranoj radionici, koja, po nekim uočenim elementima, pokazuje bliskost s rustičnom skulpturom iz Otoka i Ciste Velike. Riječ je samo

early dating.

The final fragmented stone monument from Novalja included in this overview has clearly visible decorative motifs, but it is not easy to interpret (Fig. 9). The fragment, approximately 20cm long, 43cm wide and 12cm thick, is divided into several separate belts. Two pronounced main zones are separated by a wide, well-defined edge. The upper zone is sub-divided in two belts, separated from each other with a narrow, well-defined rib. The upper belt contains a lily underneath a double-braided arch with a single massive hook preserved. The lower belt contains a massive single-braided ribbon with a marked hole in its center. In the lower zone there is a very graphically depicted upper part of a human skull in profile and three-quarter face. Hair consisting of separate ribbons can be seen, reminding of the interlace ornament. The eyes can also be seen. The part of the monument below the line has not been preserved.

Obviously, the head was once on the monument's main surface and the upper zone with its ornamental belts was once the peripheral part of the monument. This could be an early medieval pluteus with combined ornamental and anthropomorphic motifs. The appearance of the upper zone with its ornamental ribbons and the preserved upper edge tells us that these elements were not carved subsequently after chiseling off possible earlier ornaments. The accentuation of the monument's upper part corresponds with the accentuation of the ornamented surface, indicating that such a relation between the surfaces is original and that the motifs in the upper zone were carved at the same time when the human figure on the main surface. The style and depth of ornamented motifs also fully correspond with the style and depth of the human head. The fragment could be identified as a monument with rustic features, similar by its massive braid and anthropomorphic depiction to some monuments from Otok near Sinj and Cista

⁴² O skulpturi iz Otoka kod Sinja usp. B. GABRIČEVIĆ, 1953, 181-198; I. FILIPOVIĆ, 2012, *passim* (neobjavljeni diplomski rad u kojem su fotografije svih sačuvanih ulomaka iz Otoka pohranjenih u Arheološkom muzeju u Splitu). O ulomcima iz Ciste Velike usp. Lj. GUDELJ, 2011, 23-24.

o nekim dodirnim točkama koje upućuju na zajedničku okvirnu vremensku pripadnost (7. i 8. st.), koja kod spomenika s pojedinih lokaliteta može biti prilično različita. Tako je za skulpturu iz Otoka vjerovatna datacija u prvu pol. 7. st., dok se ulomak iz Novalje može datirati u drugu pol. 8. st.

Velika near Imotski.⁴² Fragments with massive braids, eyes, various zoomorphic themes and other motifs were found on these sites. One fragment from Otok contains a human figure, outlined in an ungainly manner, with the head in profile. The shape of the head has no similarities with the head fragment on the Novalja monument. These anthropomorphic depictions can only be compared on a general level. Also, such depictions of human figures are rather rare among the monuments with rustic features preserved in Dalmatia.

Based on the shape and style of the ornamental motifs, the Novalja fragment with the remnants of the anthropomorphic depiction is dated to early period of the pre-Romanesque art, most likely to the second half of the 8th century. By its style it differs from other presented rustic fragments from Novalja. It probably belongs to another early workshop that, based on some elements, can be compared with the rustic sculpture from Otok and Cista Velika. These are just some common elements that indicate their belonging to a similar period (the 7th and 8th centuries), but can vary quite a lot in the case of monuments from certain sites. Thus, the sculpture from Otok can probably be dated to the first half of the 7th century and the Novalja fragment could be dated to the second half of the 8th century.

Translation: Duško Čavić

⁴² For the sculpture from Otok near Sinj, cf. B. GABRIČEVIĆ, 1953, 181-198; I. FILIPOVIĆ, 2012, *passim* (the unpublished graduation thesis including the photographs of all the Otok fragments kept in Archaeological Museum Split). For fragments from Cista Velika, cf. Lj. GUDELJ, 2011, 23-24.

LITERATURA / REFERENCES

- BURIĆ, T., 1982. – Tonči Burić, Predromanička skulptura Trogira, *Starohrvatska prosvjeta*, 3. ser., 12, Split.
- BURIĆ, T., 1990. – Tonči Burić, Tko je bio prokonzul trogirskoga natpisa, *Starohrvatska prosvjeta*, 3. ser., 20, Split, 239-249.
- BURIĆ, T., 1993. – Tonči Burić, Posljednji salonitanski klesari, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 85, Split, 177-197.
- ĆUS RUKONIĆ, J., 1991. – Jasminka Ćus Rukonić, *Predromanička, protoromanička i ranoromanička skulptura na otocima Cresu i Lošinju*, Fond za kulturu Općine Cres-Lošinj, Cres.
- DELONGA, V., 1996. – Vedrana Delonga, *Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split.
- FILIPOVIĆ, I., 2012. – Ivica Filipović, *Primjeri predromaničke figuralne plastike od početka 7. do kraja 10. stoljeća – prikazi ljudskog lika*, diplomski rad/senior thesis, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb.
- FISKOVIĆ, C., 1953. – Cvito Fisković, Bilješke o paškim spomenicima, *Ljetopis JAZU*, 57, Zagreb, 51-66.
- GABRIČEVIĆ, B., 1953. – Branimir Gabričević, Arheološki nalazi iz Gale, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Split, 181-198.
- GUDELJ, Lj., 2011. – Ljubomir Gudelj, *Crkvine, Cista Velika*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split.
- HILJE, E., 1999. – Emil Hilje, *Spomenici srednjovjekovnoga graditeljstva na Pagu*, Arheološki muzej Zadar, Zadar.
- JAKŠIĆ, N., 1997. – Predromaničko kiparstvo, *Tisuću godina hrvatskog kiparstva* (ur./ed.: I. Fisković), Muzejsko-galerijski centar, Zagreb, 13-35.
- JAKŠIĆ, N., HILJE, E., 2008. – Nikola Jakšić, Emil Hilje, *Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije. Kiparstvo I, od IV. do XVI. stoljeća*, Zadarska nadbiskupija, Zadar.
- JARAK, M., 2008. – Mirja Jarak, Rani predromanički zabati s otoka Krka, Cresa, Raba i Paga, *Archaeologia Adriatica*, 2, Zadar, 379-391.
- JARAK, M., 2013. – Mirja Jarak, On the origin of early Christian sculpture from the islands of Krk, Cres, Rab and Pag, *XV CIAC: Episcopos, civitas, territorium. Atti del XV Congresso Internazionale di Archeologia Cristiana*, Pars II, Città del Vaticano, 1553-1566.
- JARAK, M., 2017. – Mirja Jarak, *Studije o kasnoantičkoj i ranosrednjovjekovnoj skulpturi s otoka Raba*, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb.
- JOSIPOVIĆ, I., 2014. – Ivan Josipović, Radionica plutejâ zadarske katedrale, *Ars Adriatica*, 4, Zadar, 43-62.
- JURIĆ, R., 1992. – Radomir Jurić, Archaeological Excavation of the Church of St Nicholas in Povljana on the Island of Pag, *Diadora*, 14, Zadar, 357-374.
- JURIĆ, R., 1996. – Radomir Jurić, Istraživanja u crkvi Sv. Nikole u Povljani na otoku Pagu, *Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža* (ur./eds.: M. Jurković, T. Lukšić), Muzejsko-galerijski centar, Zagreb, 245-252.
- JURIĆ, R., ŠKUNCA, A., 2009. – Radomir Jurić, Aleksij Škunca, Caska – Sv. Juraj, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 6, Zagreb, 469-471.
- JURIĆ, R., ŠKUNCA, A., 2010. – Radomir Jurić, Aleksij Škunca, Casla – Sv. Juraj, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 7, Zagreb, 487-488.
- JURIĆ, R., ŠKUNCA, A., 2012. – Radomir Jurić, Aleksij Škunca, Caska – Sv. Juraj, *Hrvatski*

- arheološki godišnjak*, 9, Zagreb, 544-546.
- JURKOVIĆ, M., 1989. – Miljenko Jurković, Prilog istraživanju predromanike na otocima gornjeg Jadrana, *Arheološka istraživanja na otocima Krku, Rabu i Pagu i u Hrvatskom primorju* (=Izdavanja Hrvatskog arheološkog društva, 13), Zagreb, 121-128.
- KARAMAN, Lj., 1930. – Ljubo Karaman, *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*, Matica hrvatska, Zagreb.
- KARAMAN, Lj., 1937-1940. – Ljubo Karaman, O počecima srednjovjekovnog Splita do godine 800., *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, n. s., 18/21, Zagreb, 419-434.
- KURILIĆ, A., 1994. – Anamarija Kurilić, Latinski natpisi antičkog, kasnoantičkog i ranosrednjovjekovnog razdoblja na otoku Pagu i zadarsko-šibenskom otočju, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 36, Zadar, 191-246.
- MARASOVIĆ, T., 2009. – Tomislav Marasović, *Dalmatia praeromanica 2, Korpus arhitekture – Kvarner i sjeverna Dalmacija*, Književni krug – Muzej hrvatskih arheoloških spomenika – Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Split – Zagreb.
- MILOŠEVIĆ, A., 2004. – Ante Milošević, Prva ranosrednjovjekovna skulptura iz crkve Sv. Marte u Bijaćima, *Starohrvatska prosvjeta*, 26, Split, 237-263.
- OŠTARIĆ, I., KURILIĆ, A., 2013. – Ivo Oštarić, Anamarija Kurilić, *Arheološka karta otoka Paga*, Grad Novalja – Ogranak Matice hrvatske u Novalji, Novalja.
- PETRICIOLI, I., 1952. – Ivo Petricioli, Spomenici srednjovjekovne arhitekture na otoku Pagu, *Starohrvatska prosvjeta*, Split, 105-111.
- PITEŠA, A., 2012. – Ante Piteša, *Ranosrednjovjekovni kameni spomenici u Arheološkome muzeju u Splitu*, Arheološki muzej u Splitu, Split.
- RAPANIĆ, Ž., 1958. – Željko Rapanić, Kamena plastika ranog srednjeg vijeka u Arheološkom muzeju u Splitu, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 60, Split.
- RASPI SERRA, J., 1974. – Joselita Raspi Serra, *Le diocesi dell'alto Lazio, Corpus della scultura altomedievale*, VIII, Centro italiano di studi sull'alto Medioevo, Spoleto.
- REGAN, K., 2002. – Krešimir Regan, Utvrda Sv. Jurja u Caskoj na otoku Pagu, *Prilozi Instituta za arheologiju*, 19, Zagreb, 141-148.
- SABLJAR, M., 1852. – Mijat Sabljjar, *Bag – Pag, Bilježnica br. 5*, Ministarstvo kulture RH.
- SKOBLAR, M., 2005. – Magdalena Skoblar, Ranosrednjovjekovni ciborij iz Novalje, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 29, Zagreb, 7-16.
- SKOBLAR, M., 2006. – Magdalena Skoblar, *Umjetnost kasne antike i ranog srednjeg vijeka na otoku Pagu*, magistarski rad/M. A. thesis, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb.
- SUIĆ, M., 1953. – Mate Suić, *Pag*, Gradsko štamparsko poduzeće, Zadar.
- ŠEPAROVIĆ, T., 2004. – Tomislav Šeparović, Katalog ranosrednjovjekovne skulpture iz crkve Sv. Marte u Bijaćima kod Trogira, *Starohrvatska prosvjeta*, 26, Split, 141-187.
- ŠONJE, A., 1981. – Ante Šonje, Kasnoantički spomenici na otoku Pagu, *Peristil*, 24, Split, 5-26.
- TAGLIAFERRI, A., 1981. – Amelio Tagliaferri, *Le diocesi di Aquileia e Grado, Corpus della scultura altomedievale*, X, Centro italiano di studi sull'alto Medioevo, Spoleto.
- UGLEŠIĆ, A., 1991-1992. – Ante Uglešić, Neobjelodanjeni nalazi preromaničke kamene plastike s područja sjeverne Dalmacije, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio povijesnih znanosti*, 31(18), Zadar, 143-154.
- VEŽIĆ, P., 2007. – Pavuša Vežić, Vinova loza na ranokršćanskim i ranosrednjovjekovnim reljefima u Zadru i na zadarskom području, *Histria Antiqua*, 15, Zagreb, 415-428.
- VEŽIĆ, P., LONČAR, M., 2009. – Pavuša Vežić, Milenko Lončar, *Hoc tigten – ciboriji ranoga srednjeg vijeka na tlu Istre i Dalmacije*, Sveučilište u Zadru, Zadar.

UPUTE SURADNICIMA

U časopisu *Archaeologia Adriatica* Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru objavljuju se znanstveni prilozi iz arheologije i srodnih znanstvenih područja.

Časopis izlazi jednom godišnje.

Prilozi se dostavljaju Uredništvu na niže navedenu adresu u jednom ispisu na papiru formata A4, pisani s dvostrukim proredom, tako da na svakoj kartici bude 30 redaka u slogu Times New Roman i veličini fonta 12. Uz ispis, tekst rada se kao *Word* datoteka šalje na CD-u, zajedno sa svim ostalim prilogima. Rad se može poslati i elektroničkom poštom na adresu archaeologia.adriatica@unizd.hr. Podaci o autoru (ime i prezime, ustanova, adresa i e-adresa) navode se u zaglavlju ispred naslova rada. Slikovni prilozi (fotografije, crteži i sl.) trebaju biti izdvojeni kao zasebne datoteke u formatu *jpeg* (.jpg) ili *tiff* (.tif). Legende za slikovne priloge trebaju biti posebno ispisane uz obveznu naznaku autorstva. Minimalna rezolucija za fotografije iznosi 300 dpi, a za crteže 600 dpi. Slikovni prilozi koji prate tekst članka označavaju se kao *Slika*, a oni na kraju članka označavaju se kao *Tabla*.

Radovi se objavljuju dvojezično na hrvatskom i engleskom jeziku. U dogovoru s Uredništvom, rad se može objaviti i na nekom drugom svjetskom jeziku. Priloženi apstrakt mora biti napisan na jeziku teksta članka. Autori za članak predlažu relevantne ključne riječi.

Bilješke se pišu odvojeno na dnu stranice (*usnote*), dvostrukim proredom kao i osnovni tekst članka, označene arapskim brojevima (bez zagrada ili točaka) onim redoslijedom kojim se javljaju u članku.

Odluka o prihvaćanju te kategorizaciji rada donosi se na osnovi prosudbe najmanje dva recenzenta, a konačnu odluku donosi Uredništvo. Svi radovi podliježu obradi Uredništva u smislu publicističkih normi i posebnih pravila časopisa *Archaeologia Adriatica*. Rukopisi i prilozi se ne vraćaju autorima.

Upute za citiranje

1. Mole se suradnici da na kraju teksta prilože popis literature prema sljedećim shemama (potrebno je navesti pune nazive časopisa, ne kratice):

Knjiga:

CAMBI, N., 2005. – Nenad Cambi, *Kiparstvo rimske Dalmacije*, Književni krug, Split.

Članak u časopisu:

BELOŠEVIĆ, J., 1974. – Janko Belošević, Starohrvatska nekropola uz humak "Materiza" kod Nina, *Diadora*, 6, Zadar, 221-242.

Članak u knjizi ili zborniku:

KATIČIĆ, R., 2003. – Radovan Katičić, Ime, podrijetlo i jezik Hrvata, *Povijest Hrvata – Srednji vijek* (ur.: F. Šanjek), Školska knjiga, Zagreb, 39-46.

2. U bilješkama se citira prema sljedećim primjerima:

N. CAMBI, 2005, 117-142.

J. BELOŠEVIĆ, 1974, 235, T. IX, 1, 2.

Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
Archaeologia Adriatica – Uredništvo
Obala kralja Petra Krešimira IV., 2, HR-23000 Zadar
archaeologia.adriatica@unizd.hr

MANUSCRIPT GUIDELINES

The journal *Archaeologia Adriatica* publishes original scientific and review articles in the field of archaeology and related social sciences and humanities. The journal is published annually.

Contribution should be submitted to the Editorial board as *Word*-processed files, 2-line spaced, font size Times New Roman 12. Manuscripts should be delivered on CD together with one hard copy of the text. Also, it is possible to submit a contribution via e-mail. Digital illustrations have to be posted on CD and hard copy also. The first page should contain name(s) and contact addresses of the author(s), title of the article, abstract and key words. Illustrations (photographs, drawings etc.) should be presented as separate files as *jpeg* (.jpeg) or *tiff* (.tif) files. Captions should be listed on a separate sheet and presented as a separate file. Photographs should be scanned at 300 dpi minimum, and drawings at 600 dpi minimum. Illustrations that are supposed to be embedded in a main text should be termed "Figures" (Fig.) and those at the end of the manuscript should be termed "Tables". Each figure must have the photographer or source noted at the end of the caption. The language for the publication is Croatian. However, in consultation with the Editors, it is possible to publish articles in other languages. Abstract must be written on the language of the article, as well as the keywords.

References in the text should be cited according to the name-and-date system and should appear as footnotes, 2-line spaced, font size Times New Roman 10.

The decision on whether an article is to be accepted or not and on its appropriate categorisation shall be made on the basis of an evaluation made by two reviewers. The final decision on the publication and categorisation rests with the Editorial board. All articles are subject to editorial interventions as regards the special rules and standards prescribed by the journal *Archaeologia Adriatica*. Manuscripts shall not be returned to the authors.

Samples

1. A single, collected bibliography should be placed at the end of the main text. In the bibliography please use full name of the journal, not abbreviations.

Monograph:

CAMBI, N., 2005. – Nenad Cambi, *Kiparstvo rimske Dalmacije*, Književni krug, Split.

Journal article:

BELOŠEVIĆ, J., 1974. – Janko Belošević, Starohrvatska nekropola uz humak "Materiza" kod Nina, *Diadora*, 6, Zadar, 221-242.

Chapters or other titled parts of a book:

KATIČIĆ, R., 2003. – Radovan Katičić, Ime, podrijetlo i jezik Hrvata, *Povijest Hrvata – Srednji vijek* (ur.: F. Šanjek), Školska knjiga, Zagreb, 39-46.

2. Footnotes:

N. CAMBI, 2005, 117-142.

J. BELOŠEVIĆ, 1974, 235, T. IX, 1, 2.

University of Zadar
Department of archaeology
Archaeologia Adriatica
Obala kralja Petra Krešimira IV, 2, 23000 Zadar - CROATIA
archaeologia.adriatica@unizd.hr

PRIJEVOD NA ENGLISKI JEZIK / *English translation*
Duško Čavić, Marija Kostić, Nina Matetić Pelikan

PRIJEVOD NA HRVATSKI JEZIK / *Croatian translation*
Marija Kostić

LEKTURA ZA HRVATSKI JEZIK / *Proof-reading for Croatian language*
Jadranka Varošaneć

GRAFIČKO OBLIKOVANJE KORICA / *Cover design*
Sveučilište u Zadru

RAČUNALNA OBRADA I PRIJELOM / *Layout*
Sveučilište u Zadru

NAKLADA / *Edition*
250 primjeraka / *250 copies*

CIJENA ČASOPISA / *Price of journal*
100,00 HRK (14 EUR)

TISAK / *Printed by*
Sveučilišna tiskara d.o.o.